

Janko Polić Kamov

Na rođenoj grudi

Dramatizovana studija

MAJKA
IVO
JOSO
MLADOST
ŠESTI
JEDNA DJEVOJKA
RADE
NAROD

Obična soba. Lijevo - sučelice prozoru - vrata; u sredini druga. Ova je soba, izgleda, određena za objed, nauku i vizite. Na zidu pretežu fotografije, ali se ističe jedan obojeni portret starca i narodnog velikana. U kutu neraspremljena putna prtljaga.

Iz druge sobe - kroz ona srednja vrata - dolaze uzrujani glasovi, od kojih jedan zanaša na plač. Povrh same kuće nose se urlikanja bure što na mahove postaju gotovo mahnita, kao da je iskočio glas iz grla i neman ne može uhvatiti daha. Pa onda odmah tišina - ko da je vidiš povaljenu od upornosti, pretjeranosti i napinjanja.

Ivo, Majka i Joso izlaze. Majka prepuna od krvi, rumena od plakanja, još se trza u mutnim očima, ukočena u ruci, kojom je čvrsto stisnula Ivu. Ovaj je mršav, obrašten dlakama, s neravno izrezanom kosom. A Joso, ugodan, uredan, ponekad razdragan, stane odmah podalje i gleda sad u njih, sad u svoje cipele.

IVO: Dosta, majko, dosta. Došao sam, eto, pa budimo veseli.

MAJKA: Veseli? A sve ovo?

IVO: Sve ovo -

JOSO: Ne sada, ne sada.

MAJKA: Ti ne znaš, Ivo. Bio si daleko. Nisi vidio. Pokojni je otac mnogo patio, mnogo snašao, mnogo ljubio... Uvijek je ponavljao tvoje ime... Mi smo te iščekivali.

IVO: Ja nisam ništa znao. Dobio sam jednu dopisnicu od Josa: "Otac je bolestan". Onda sam je otpisao: Javi mi odmah potanko, točno, šta je to s ocem... Čekao sam dva mjeseca.

JOSO: Ja sam ti pisao.

IVO: Ja nisam primio ni slovca. Onda... jednoga jutra... došao je brzjav... i ja sam rekao: Što da se sada vraćam? Bolje da ostane svaki sam, u sebi, jer jedan drugoga može samo i više rastužiti.

MAJKA: A kako su sve novine o njemu pisale!

IVO: Čitao sam.

JOSO: Naš je tjednik donio čitavu studiju. Napisao je Sekulić.

IVO: O tome mi nisi ništa javio.

JOSO: Izišla je tek prošli tjedan. Čitat ćeš. (Pauza.)

IVO: Ali, mama! Gledaj našu mamu. Uvijek zdrava, uvijek ista, uvijek lijepa. Došao sam nakon punih pet godina natrag i našao vas isto onako zdrave i lijepe. Ja sam postao ružniji, jelte?

MAJKA: Promijenio si se. Sad si drukčiji. Nisi više onaj. Obrasla te brada.

IVO: E da! Tamo nisam imao mame da me redi. Postaješ ružan, tamo. Nemaš nikoga, pa ne paziš na nikoga. I gledaj! Tamo ne paze ljudi toliko na cipele kao tu.

MAJKA: A na što paze?

IVO: Ni na što. Tamo imaš silesiju izloga... pa izlog kravata ne udara toliko u oči... Pa tako... (Gubi izraz. Nešto suho osjetio u ustima: nešto prazno u riječima. I obazreo se po sobi): Naš veliki starac uvijek na istome mjestu.

JOSO (smiješeći se): Uvijek.

IVO (brzo ga mimoišao pogledom, pa pogledao majku i sreo njezine oči. Onda se digao i prošao sobom).

MAJKA: Pripovijedaj što. Pet godina, bože moj, pet godina.

IVO: A šta?

MAJKA: Kako si se promijenio, postao ozbiljniji, stariji, drukčiji.

JOSO: To si mu već deset puta rekla. (Pauza.)

IVO (sio na drugu stranu sobe. Izgleda umoran, zamišljen. A majka ga pomno promatra. Njezin pogled osjeća i Josu i nestrpljivo udara nogom o pod.)

MAJKA: Ma -

IVO (primijetio oboje; uspravio se i ponovio): Ma -

MAJKA (slomljeno, tiho): Ma -

IVO (uporno): Ma - govori!

MAJKA: - još nije godina dana!

IVO (teško, gorko skinuo šešir, bacio ga u kraj i gotovo patnički potresao glavom): Tek je pola godine.

MAJKA: Ma ti - Ivo - ni nemaš crnine.

IVO: Nemam.

JOSO (brzo, upozoravajući očima Ivu): Nije tamo običaj, razumiješ... Pa on... Znaš ga... nesređen, zaboravljiv...

MAJKA: Ali to se ne zaboravlja.

JOSO: Dakako. Dakako. A vidiš, ja se kladim da on ima tamo u prtljazi drugi finiji, ljepši šešir, s crnim velom.

IVO: Nemam.

JOSO (jednak, nešto nestrpljiviji): Ko da te ne znamo!

IVO (uhvatio mu nesmiljeno pogled): Ne, vi me ne znate. To je jedini šešir, što imam. A i tamo je običaj crnina, valja da znate. Valja da znate. Ali crnina nije moj običaj.

JOSO: Šta si usplamtio! Čekaj. Dobit će on večeru i krevet, jelte, majko, pa da ga vidimo sutra. Ko da mi ne vidimo, što se krije u tom mrkom bradatom čovjeku. Majko! No! Pridi bliže. Pogledaj tu, u srce. Šta vidiš? Suze, vidiš, suze.

IVO (digao se i okrenuo mu pleća).

JOSO: Tako, kako rekoh. Ko je umoran, treba krevet. Ko je gladan, treba večeru. Ajde, majko, ajde... On će spavati na mome krevetu, a ja u Dikića.

MAJKA: Ivo. Ti se srdiš?

IVO: Ne, majko.

MAJKA: Što ćeš. Ja ne razumijem. (Odlazi.)

IVO: Ajde! Ajde! Sutra... Sutra... Pripovijedat ću!... Pripovijedat ću! O - svemu!! (Ko da bi htio pregristi jezik, pa zagrizo u zgrčeni prst. Pauza.)

JOSO: Ti si čudan. Vrlo čudan. Ili me nisi uistinu razumio?

IVO: Jesam, i predobro.

JOSO: Rugaš se?

IVO: Kako hoćeš.

JOSO: Znam, što to znači: doći u nas, u zemlju predsuda, iz jedne slobodne zemlje... doći među naš moralni kadaver -

IVO: Mani. Ovako se pišu uvodni članci. Ali ti se, brate, varaš, ako misliš da tamo nema predsuda. Ja sam već rekao: i tamo se nosi crnina; i tamo se plaćaju mise, pa i pišu se studije o pokojnicima... Ali tamo te ne uzrujava toliko. Tamo nemaš još prava uzrujavati se, razumiješ.

JOSO: Ma da. Ali shvati našu majku. Valja imati obzira.

IVO: Imaš pravo. Da. Ali ne reci da si me razumio. (Nakon stanke): U kojem je smislu pisao taj Sekulić studiju o ocu?

JOSO: Predočio je u širokim crtama našu staru, poštenu, idealnu generaciju. Njegova je naime bila ta: dajmo joj poštu, jer ju ide; i priznanje, jer ju je išlo, ali ne nasljednike, jer je to normalno nemoguće... Pisao je uopće toplo, s osjećajem. Ovo je nešto najvrednije, što se je o našem ocu napisalo. Pa kad uzmeš: To dolazi od protivne strane!... A onda je zaključio: "da nas je veliki pokojnik poznao, bio bi bez krznanja pristupio k nama".

IVO: Ali zašto ovo posljednje? Na temelju čega?

JOSO: Naš je otac bio poštenjak.

IVO: Ne poričem.

JOSO: A i mi smo poštenjaci.

IVO: Jeste. Pristajem.

JOSO: A nije onda sasma prirodno da se poštenjaci nađu zajedno?

IVO (okrenuo se. Čupka bradu i nehotice griska onaj zgrčeni, suhi, žuti prst): Da. Da. (Još kraće, još oštrije): Da.

JOSO: Nisi istoga mnijenja?

IVO: Pusti. Ja sam htio samo još to doznati. (Okrenuo se i uhvatio mu ponovno tvrdo, nepomično pogled): Ti si mene opravdavao pred majkom, a zašto?

JOSO: Rekao sam. Valja da znaš, što je to za nju, taj - nazovimo - običaj.

IVO: Znam, vrlo dobro znam. Ili me držiš za nezalicu?

JOSO: Nipošto. Ali molim te - Ti se i opet uzrujavaš... I to ima biti naš prvi sastanak.

IVO: Čini se, baš to. Ali reci mi još nešto. Zašto ti sada preda mnom opravdavaš majku?

JOSO: Kako zašto? (Trese ramenima.)

IVO: Ne odgovaraš. Ili ne znaš da odgovoriš?

JOSO: Znam. Ali je odgovor suvišan.

IVO: I jest, brate moj! Jest! (Dršće mu glas, ko da misli, što bi htjele van, zastajkuju negdje u grlu ili još niže, još dublje.)

JOSO: Ali razjasni se. Izgledaš kao uvrijeđen. Ja ne znam da bih dao tome ikaki povod. Razgovarasmu. Svaki ima svoj način mišljenja, što još ne znači da moramo kao pas na mačku. Uostalom, ako sam te uvrijedio, bilo je nehotice, pa oprost. (Pali cigaretu, ali se odmah domisli, utrne žigicu i ponudi jednu bratu): Izvoli.

IVO (uzima): Hvala.

JOSO: Uvijek onaj isti pušandžija.

IVO (pruža onaj izgrizeni prst): Vidiš. - Privikoh se pušiti do posljednjeg dima. Pušiti naglo, jedan za drugim, tako da me omami, opije, prejede. I to je dakako došlo od nužde. Nisam mogao pušiti potpune cigarete - trećina je morala nadomjestiti cijelo.

JOSO: Ali ti si u posljednje vrijeme slao i majci novaca.

IVO: Otac nije ostavio gotovo ništa, pa i ona je sama tražila.

JOSO: Valjda ne misliš da ja previše trošim.

IVO: Ni izdaleka.

JOSO: Ako sam tako odjeven -

IVO: Mani. Ali se niti ne oskudijeva.

JOSO: Živi se skromno. A moglo bi se živjeti bolje. Tj. mama bi mogla živjeti bolje.

IVO: Mogla bi, a ne živi. Protumači.

JOSO: Stvar je malo neugodna. Ali ti ćeš i taj udarac primiti. Obećaj. Naša je majka bigotna, pobožna, kao žene uopće, starice posebice. Ona troši previše na mise za oca -

IVO: I to! A ja sam onaj novac kidao upravo s usta i bacao ga košto se baca - prosjaku, ne, psetu! Psetu!

JOSO: Ne misliš, zaboga, nju.

IVO: Ne nju.

JOSO: Ali to nije udarac. Meni je i samome neprilično, ali doznao bi ionako najposlije sve. Ti prije svega moraš biti uvjeren da to ja sam najoštrije osuđujem; i više: da vidim u tome lopovluk, podlost. I znam, kako to mene boli... znam dakle, kako će to tebe zabojeti...

IVO: Čemu ta predigra? Govori kratko. Na stvar! Vidiš me. Jedamput me bura tresnula o kamen - a što su vaše riječi prama njenoj dreci?

JOSO: Slušaj. Znaš, što o tebi reakcija misli. Ti si vrag za njih... I tako, vidiš, uspjelo je dobrim ljudima sklonuti majku da služi mise i za tebe -

IVO (prodere se): Za mene! Za mene!

JOSO: - da te Bog rasvijetli... kako to oni kažu... da te navede na pravi put...

IVO: Za mene! Služe mise za mene! A ja gladujem! (Stisnuo zube. Srdžba mu splela jezik, misli, žile, osjećaje. Pa i opet - rašetao se udarajući kostima ručnim po stolu, prozoru, zidovima kao cijedeći tim aktom srdžbu i žučljivost, ujedljivu, sarkastičnu, porugljivu): Zdravo, domovino! Zdravo, naša zajednička, velika majko! Ti obraćaš naš novac u konfekte, korijandole i separeje karnevala! Što zato, ako mi raskrinkavanjem stvaramo krabulje. Kad eno antimilitariste uzdržavaju svojim desnicama vojsku! Da prasneš! Ko mješina da prasneš!

JOSO: Umiri se. Nisam znao da će te "to" uzrujati i da ćeš ti to "tako" shvatiti.

IVO: "To" "tako" - dakle drugo nešto i drukčije nekako. Razjasni se.

JOSO: Ja sam naime mislio da će se tebe bolno i neugodno dojmiti to, što te drže izgubljenikom, ništarijom, đavolom.

IVO: Zbilja? Ti si baš idealan mladić. Idealan. Mene uistinu to ne boli. Srdi me samo to, što ja moram gladovati da može reakcija lumpovati. Ali mi godi, vidiš, moj mladiću, slabodoumnice i bezvjerče, godi, što su najposlije vjernici napipali živoga đavola. Dapače! To mi laska, melankoliče. To pali, draži, izaziva moju taštinu. I - ponos!

JOSO: I ti na sve to ne bi dakle reagirao?

IVO: Ne. Jer, što primjerice znači biti pošten? Znači biti ono, što je bio naš otac koji je držao da Darwina pobija Dante i da sv. Tereza spada svagdje, samo ne u bludilište i u ludnicu.

JOSO: Dopusti. Ti njega ne držiš ignorantom?

IVO: Držim.

JOSO: Tako govoriš dakle?

IVO: Samo tako.

JOSO: I nije te stid.

IVO: Pusti stid. Sekulić je napisao: da nas je poznavao, bio bi pristupio k nama. A ti si to protumačio: poštenjem. Ono dakle dijeli generacije, ljude. Sada bih samo želio, misli li tako cijela ta nova generacija?

JOSO: Misli.

IVO: I tebe je onaj članak ganuo -

JOSO: Do suza.

IVO: Mene je, vidiš, ganuo - (muklo) - do žuči.

JOSO: Stidi se.

IVO: Da. Bio je pisan o ocu... Ali ja znam, gdje si mi u jednom pismu pisao: "Umro Fegić. Silni članci, silni vijenci, silni hvalospjevi... Da se vrši ona stara: de mortuis..."

JOSO: Fegić je bio ignorant.

IVO: Bio je u tom potpuno ravan našem ocu.

JOSO: I tako mirno govoriš!

IVO: Sasma mirno. Ali još nešto. Zašto ste vi išli svojatati protivnika, kaki vam je bio naš otac? Ne odgovaraš? Dobro. Jer vam je dobro dolazilo njegovo ime. A njegovo je ime postalo dragocjeno onim momentom, kad se je otvorila njegova oporuka kojom je gotovo sav imetak ostavio u dobrotvorne svrhe. Vi ste znali - kakve moraju biti te svrhe i kako te svrhe negiraju vas. I mrtvacu rekoste: da može govoriti, pristao bi uz nas, makar, dok je govorio, sve vas je najoštrije osuđivao. Velite: nije nas poznavao, a bijaše čovjek javnosti... Ali on se nije zadovoljavao poštenjem kao ni učitelj marljivošću, jer je jedno i drugo bez rezultata... (Blaže, rugajući se, u šali): Vi od advokata postajete državni odvjetnici, branite i osuđujete ali ne povlačite sve konsekvence. Bili biste valjani suci - suditi, kad se mora, po tradiciji, zakonu i paragrafu - ali vi to nećete da budete. A moderni sudac - (Puhne nasmijan i sjetan.)

JOSO: Ali ti nekako izgovaraš taj "vi" kao da si sasma odijeljen od nas... kao da stojiš na drugoj strani... ili povrh nas.

IVO: Iznenađen sam, to je sve. Ovo vaše hvatanje imena, izazivanje mrtvacu... ovo, što se osjećate kao izgubljeni, sjetni, potišteni bez njih, bez prošlosti -

JOSO: Nema tu hvatanja imena.

IVO: Ima. Nije to jedini slučaj s našim ocem. Ja, kako vidiš, ne zaboravljam. Ako nisu nama nužni velikani, heroji, polubogovi - mislite vi u sebi - nužni su masi... A ni ne znate da time priznajete nužnost autoriteta i za sebe... Ali osjećate drugo. Prekinuste s prošlošću i nađoste se kao đače bez kuće. Postadoste nostalgici, jer je uvijek ugodnije imati stalni krevet, iskuvano mlijeko i izviksane cipele... Tako nešto - kao oni što od ateizma dolaze na spiritizam, ne, jer ima nešto, nego jer oni trebaju nešto. A kad si se pobjuovao u jednoj rakijašnici, nađeš drugu... A znaš što radi ovako đače?

JOSO: To si đače ti.

IVO: To ste vi. Ono se najprije raznježi, možda i pokaje, a onda se počinje opravdavati, umiljavati - hoće uopće đavo da kaže: ta gledajte me, nisam tako crn! Ja ne. Ja odgovaram, i vama odgovaram: i crnji sam, no što me slikate! I crnji!

JOSO: Izgleda da tu nemaš nikoga. Pa ipak si se vratio. Nije li to nostalgija?

IVO (smije mu se nekakvim smiješkom iz visoka, ko da gleda u patuljka, što se umišlja Herkul): Naivniče! (Onda pogladio ljupko bradu): Ja sam čitao, što vi pišete. Gledaj, taktike, mislio sam. Politika je izvrstan kapral. Pustio sam sve to i mislio: Ali oni ljudi tamo, oni ljudi! Kaki su oni! Joso, Majer, pa Rade... da, gdje je naš hajdučina Rade?

JOSO: Tu, radi u uredništvu. Ali čekaj. Ti ove ljude nisi ni vidio. Vidio si samo mene.

IVO (nehotice muklo): Tebe. Da. Tebe prvog i jedinog.

JOSO: Gle! Kako te se samo neugodno doimam... Možda je to radi prvog sastanka... Iz zemlje ljudi u zemlju robova -

IVO: Ah, prestani s tim! I tamo ima robova, velikih, svijesnih, ponosnih robova; robova jedne velike, slavne tradicije... Ali ti me ne razumiješ još. (U čudnom upitu): I zašto da me

razumiju? (A onda se ponjihao, rasvijetlio, usplamtio od jedne uspomene, što je ovako nenadano, netraženo, neiščekivano došla. Sva u skoku ko strast, zanos i raskoš.) Jedamput, sjećaš se, kad je bura bila prevalila moj vlak. Pisao sam vam o tome.

JOSO (u čudu): Pa?

IVO: Ništa. Bila je užasna bura... Gle, ova jenjava... (Pristuškuje): Čini se da je crkla... Povaljena, zgrčena, sklopljena ko opiti pjevač. A onda, kad skupi snagu. Kad se ponese. Kad zapjeni velikog sadika, kad mu razigra izbičevane nerve. A on - gorostasni bludnik, sterilni rasplodnik, vijač ovih hridina, ove tvrde, kamene, lemane puti... Kad se ponese. Ona griva - kostrušena, potresavana, vijana, čupana... Baca se. Jednu je djevicu nemoćan izljubio... Pa više - onu drugu, praznu, razvučenu, simboličku... Nebesa! Škripi zubima. Pretrgat će ju, misliš. A ono on trga svoje usne, samoga sebe. Ko Leopardi. Grohoće li? Nema u njega smijeha - dreka, lelek, jauk, kletva. Ko živi na grobu mrtvacu... On veliki, čovjekoliki, idealni!

JOSO (pogledao ga s neshvaćanjem, neugodom, pa skupio ramena, usne i obrve).

IVO (zagrizao je odmah u isti prst i zadržao ga među grbavim, šepavim zubima).

JOSO: Ali - počeo si bio -

IVO: Da. Bila je bura, srušila vlak i ja sam izašao živ. (Okrenuo mu pleća.)

JOSO: Iznenaduješ me. Vidiš, ti ne znaš, što značiš u našem krugu. Tvoji članci bili su za nas prava otkrivanja. I više, tvoja pisma. Počeli smo onda pod tvojim receptom čitati. Do onda smo čitali radi tehnike, karakterizacije, psihološke analize, prečesto i zabave. Ali tek onda pomakosmo se dalje, shvatili pisca kao ličnost i studirali tu ličnost više od djela. Onda dalje. Naš javni život, prejedan od fraza, romanticizma i sentimentalizma svrnuli na ekonomiju, borbu za opstanak, verizam. Našu historiju, pisanu pripovijest osovili na zakone, sociologiju. Mi smo dotad poznavali zakone samo u kemiji, fizici i pravosuđu. Pa sve dalje. Postadosmo od pjesnika kritici. Ti si za nas bio liječnik, što ide rukom u smrad, zadaje boli, ali i liječi. Takvim sam te eto i ja predstavljao. Borac za zdravi, istiniti, pošteni, slobodni život... A onda... došao si... došao si i - izvini... sama tvoja pojava... ovako nezdrava, zapuštena, dekadentska... Pa tvoj način, tvoje ponašanje... Moguće je na mene neugodno djelovalo i to, što se bez obzira izražavaš o ocu... Pa i sama crnina... Sve te to čini nekud tuđim, hladnim, nepristupačnim... Izgleda da me prezireš, da sve nas prezireš i da tvoji članci djelovahu na nas tako, jer ne vidjesmo u njima autora, čovjeka, ličnost.

IVO: Baš tako. Ne vidjeste čovjeka. (Silno ozbiljan): Baš tako. Ne vidjeste čovjeka. (Još ozbiljniji): Ko ni ja. (Pauza. Braća se ne gledaju; mimoilaze se šutke. Ivo ispušta dimove. A oni se lagano dižu stvarajući povrhnjega aureolu zamišljenosti, ludosti i šutnje.)

JOSO: Mogao bi skočiti do mame. Zadržasmo se predugo. Reci joj bar riječ, ali ne ko meni. Tamo moraš govoriti drukčije.

IVO (okrenuo se srdito, odsječeno): Drukčije!! (A onda pogledao u bratovo turobno, ojadnjelo, prevareno lice i očajno, gutajuć): Drukčije - (Pauza.) Ah, da, da... (Neshvatljivo, u polupitanju): Ali kako? (Nasmiješio se): A ti umiješ govoriti i drukčije... (Onda svečanim glasom i porugljivim usnama): Bijah vjernik jedamput. Klečah molih i postih. Klečah radi sebe, molih za vas, postih rad naroda. Gledaj me! Ja, zubati mislilac, idejna pandža, ideal ničega - ne nirvane - nihilizma - Razumi. Nema prošlosti više. Nju sam prvu srušio - bijaše sagnjila u meni. I ne bijaše više, što da se u meni ruši - stadoh rušiti u vama, što ne bijaše još tru-

lo... Iščupah vam zdravo udo i vi prikriivate rad pristojnosti, obzira i - neprilike - ruku. Ja ne. Ja je pružam ovako. (Ispružio ruku, na kojoj nema potpunog palca.)

JOSO: Oh!!

IVO: Izgubih ga onda, za one bure... I vidim da nije palac životno udo za onoga koji ne želi biti vojnik. (Na vratima žamor i kucanje).

(S lijeva ulazi mladost. Njih petorica: jedan sa snopićem novina, drugi s cvikerom, treći u galošama... To je sve, što se za njih može reći. Jer sva su lica slična ko na starinskim slikama; svi nose brkove, rjeđe, punije, svjetlije, mrkije, ali boja obraza u svih je papirnata, kicoška; kose brijačke; čela halbicilindraška, uleknuta. Samo "Šesti", što je došao posljednji, dostojanstveno bez žurbe, i kojeg su odmah propustili, drukčiji je radi zalizaka, godina i zlatnog cvikera... Rukovanja u neodrednom žamoru i komešanju usiljenih posmijeha, pozdrava, imena, odzdrava. Joso je već unio s pomoću Majke, koja je razvučeno od znatiželje odmah otišla - stolice, pružajući široko jednu ruku i upozoravajući na sjedala. Ali nitko ne sjeda.)

IVO (sjedne prvi izvalivši dugačko, zijejavući noge; i ko da je taj zijev nogu unio odmah potpunu tišinu u cijeloj kući).

ŠESTI (sjedne sav posušen nenadano; govoreći prečesto guta slinu ko da želi podati začim svojim riječima): A kanite se vi, g. Mauroviću, duže tu zadržavati?

IVO: Ne.

ŠESTI: Tako, dakle, na prolazu, na ladanju.

IVO: Ne na ladanju, ali na prolazu... kao u buhari, kad te tjeraju "per šup".

ŠESTI (ironički): A tako. (Šutnja.)

TREĆI (koji se je međuto sabrao): Mi, naime, g. Mauroviću, kanimo prirediti u vašu slavu komers.

IVO: Ali - (prekine se suho, ispruživši još dulje noge): Ja sam, naime, nakanio za koji dan otići.

TREĆI: Ne smeta. Onda - (Uto je stupio u sobu još jedan, naglo, bez daha, kliktajući u svakoj oživjeloj kretnji. Čini se pomladio onaj prerano postarali mladić, sav ošišan i obrijan, ostavši svejedno dlakav i čupav radi nespretnog, preširokog, asimetričkog kostura).

IVO (skočio i on): Rade!

RADE: Amo desnicu! Ovako! Dlakaviji si, momče, dlakaviji!

IVO: Ti se briješ.

RADE: Briju me.

IVO (suočio rezigniranu bol svoga starog druga, zadrhtao u sebi, ali se odmah snašao): Nepraktiče! Ljudi života briju se sami. (Pa vidjevši u sve većem neskladu njegovih ličnih kosti da ga je razumio, okrenuo se odmah k ostalima): Dakle?

TREĆI: Onda, naime, sutra priređujemo naše tjedne sastanke. Bit će nam milo, ako tu vas vidimo. Jer mi, naime mi mladi, slobodoumni, mi svi, što smo naučili od vas učiti, mi, što smo u vama našli metodu, a po njoj sistem - mi, naime, što priznajemo i znamo da u našem skromnom krugu vi zauzimate prvo i najodličnije mjesto - želimo vas vidjeti osobno na tome mjestu, na toj katedri, na toj tribini - da tako jednoga dana postanemo organizovana, disciplinovana stranka svega, što je zdravo, pošteno i slobodoumno - da onda ta

stranka na principima: jedno je poštenje - privatno i javno - jedno je zdravlje - duh i materija - jedna je ideja - naprednost i patriotizam - i jedan je čovjek - na tribini i u svojoj kući - postane ono, što stranke u nas ne bijahu i što moraju biti.

IVO (On je već kod pola govora zabo oči u svoga druga; zabo ih žestoko, potajno, toplo. I kad je onaj svršio i nastala šutnja, Ivo je ostao gledajući prijatelja. A Rade je kratko digao na nj oči i cijelo njegovo izgaženo lice progutalo najedamput njegov pogled).

TREĆI: Dakle?

IVO (stresao se; uzvinuo usnu; progutao ko slinu; prošao se izgubljeno sobom; stao; progutao još krupniju slinu; pa dahnuo; ponjihao se glavom; poravnao kose zadržavši ruku na čelu; onda je spustio i turio odmah u džep): Imadu li gospoda vremena? Pitam to zato, jer bih želio odmah odgovoriti gospodinu, ne varam li se, Tadiću i svima vama. Dakle?

Kuća, u kojoj stanovah baš u posljednje vrijeme, bijaše osamljena, ali ne na osami. Vezala se uz druge kuće, ali kroz dan ne bijaše u njoj nikoga. Stanari izlažahu ujutro, dolazahu podveče. Moja je soba bila u prvom katu, odostrag, tako te je gledala u dvorište. Tamo, bit će vam poznato, vrata se zatvaraju i kroz dan. Ko želi pokucati na vaša vrata, mora najprije pozvoniti na zajednička, kućna vrata. Tako ja - strpite se - dođoh jednoga dana ranije kući. Imao sam privesti kraju jedno svoje djelo - još ni danas nedovršeno, a usto iščekivah redoviti svoj honorar. Bijah ostao bez krajcare. "Mora doći", uvjeravah sebe. "Već je sedam dana, što poslah odlučno pismo i ustanovih odlučni rok". I uvjeravajući se tako, najposlije se uvjerih i stadoh pisati. Bijah raspoložen, od volje, od pera, od riječi. - Uto najedamput - zvonce. Nađoh se na cesti. Nema nikoga. Počekah. Nema nikoga. "Pozvonio je dakle koji prolaznik radi šale", rekoh u sebi. "Ali to još nije razlog, to je glupost...". Raditi na djelu više nisam mogao. Stadoh rasuđivati, ispitivati, tumačiti tu - šalu. Uto opet zvonce. Sadoh - pa se vratih. Onda opet zvonce, pa ništa. Nekoliko puta. Uvijek zvonce - i uvijek ništa. Onaj kratki zvuk zvonca ostajao je uvijek predugo u zraku nalik na korake koje utišavaš, a onda nenadano udariš o dasku; onaki naime koraci, kad ideš, a bojiš se nekoga probuditi; onako nešto, kako mora osjećati početnik tat, kad se krađe u tuđu kuću i osjeća svoju sapu sve jaču u suzdržavanju, svoj korak sve gromkiji u utišavanju, svoje kretnje sve burnije u ukočenosti... Već sam znao, ko zvoni. Bijahu djeca, što u mojoj nestrpljivosti uživahu, što se u mojem umaranju odmarahu, i mojim prekinutim, ubitim intelektualnim radom pitahu, razvijahu svoj intelekt! Ne znam, koliko se puta nađoh kod vrata psujući sve krepče sve spalijim glasom. A onda, gore, smišljah. Da imam novaca, kupio bih samokres - rekoh, jer to bijaše najumjesnije i najuspješnije. Naperiti, odapeti i ubiti! Ova obijest, živahnost, zdravlje i ljepota dječja postadoše mi ravna lizanju najsmradnije muhe. I onda nađoh logiku: Muhu ubiješ, zgnječiš i baciš: sjedala ti je već predugo na nos - dijete pljusneš, ubiješ, smrsklaš: zvonilo je već prečesto na tvoja vrata: akt muhe je za mene jednak aktu djeteta - akt je muhe dapače opravdaniji, oprostiviji i shvatljiviji - akt je djeteta gori, osudniji, nerazumljiviji, a muhu ubiješ mirne savjesti: i dijete moraš, dakle, ubiti isto onako mirne savjesti - i mirnije. - Dakle? Stati kod vrata, pa kad zazvoni, provaliti nenadano, zgrabiti najslabije, najsporije, najmlađe dijete i zadržati; a onda udarati s njim po kamenu, udarati, udarati... Jer ti nije dosta ubiti muhu; valja je ispatiti, izgnječiti, uništiti - valja se napiti, kad se napija, do besvijesti, potpuno do mrtvila... Ali gle! To je pitanje! Muha je sitna, drobna, nježna: jedan kret ruke... Dijete je koščato, veliko, jako... Što dopušta moja jaka savjest, ne dopušta moja uvela mišica! Oh, da mi je samokres!!

A ona lica oko njega tu se već potpunoma zgrustila, skupila, izvrnula. Jer on je prošao sav onaj momenat i živahnom memorijom oživio čitavi prizor, čitavu logiku i istim onim crnim uživanjem

ponovio svaku riječ, želju i pomisao. Činjaše mu se da je lijep, krasan, divan u svome govoru, pozi i grimasi. On nije znao, kako se one njegove tvrde, reske dlake vuku u njihova usta, kako iskočene lične kosti udaraju u njihove sljepočice i kako one pokisle oči cijede odvratnost u njihova poslastička grla. Ali tu se je čuo jedan "Pa?" i za kratkoga iščekivanja drmnuše stolice, neki se podigoše, začuše se kašljucavi protesti, jektikavi prigovori, dok se nije digao onaj "Šesti", spreman uzeti svoju drvenu riječ -

Ja nisam svršio. Obećaste me slušati. Obećaste! Ja samo pitam još ovo: Hoćete li me vi ovakova u svoju stranku?

ŠESTI: Ne.

IVO: A onda još ovo - Ja se opijam - (lažno, bećarski, dok ga ova sveta težina osjeća mučenički svijeta). Ja se opijam! Ko krmak. Valjam se po blatu. Ko krmak. Bacam. Rigam. Bljujem. Onda me nose - dobri ljudi, makar moja utroba sipa miris kadavera, Lazara, strvi.

ŠESTI: Fuj!

IVO: Na sve?

ŠESTI: Na sve.

IVO (ko munja, u groznici): I vi svi "fuj"?

(Čuje se isti "fuj", ali ne prezirno; oduravajući, od srca.)

IVO: I sve ovo "fuj"? Sve ovo? (Zalijetava se svakome u lice trijumfalno, raskvašeno, rakijski): Pljajte! Pljajte! Ignoranti! Ignoranti! Tamo bacaju po pločnicima kore od narandža; ljudi padaju, lome vratove, kidaju hrptenjače... Krivca nitko ne traži, jer glupost nije kriva! A gladni ukrade, ubijani ubije, umnik siluje i vuku ga u tamnice, pred sud, na vješala. Jer bolji je, velite, poštenu ignorant, negoli nepoštenu umnik. I hvala vam! Hvala! (A oni u prosvjedovanju, zakapčavajući kapute, dižući ovratnike, nazadujuć k vratima. Samo on ko da liže ono plazenje tuđe sline po svome licu): Popljuvaste me. Jer je to vaš moral. I njihov moral. Jer je akt privilega gadan, makar je dao vas lijepe na svijet. Jer vi poštujete oca, a prezirete ono, po čem je postao ocem! Jer je obitelj vršak morala, makar joj je temelj protoplazma. Gadržuje da! A vas stvorih u pijanstvu, u delikventstvu, u perverzitetu. Ono je pisalo sve moje članke, ono - (I ko da se je njegov mozak nasmijao užasnim, smrskanim, bolnim smijehom stao se rušiti izašavši na srednja vrata): Vaš moral! Njihov moral!

A odmah uto stali se dizati glasovi: "Luda ! Luda ! " Joso stao izvinjavati, ne znaš koga, jer samo vidiš svijanje ruku, hrptenjače i jezika. Rade se je izmiješao izgubio, rastalio. Ali kad je Šesti dao rukom signal, iskrivio jednu usnu ko da oponaša diplomaciju, kad zna biti fotografisana i rekao: "Šarlatan" - Rade se je razabrao. I kad su svi otišli, on je ostao mamuran, tužan, ružan.

RADE (najprije je pošao k srednjim vratima; ostao čas neodlučan: onda se vratio; stao se češati; prislušivati; onda i opet pošao k istim vratima; zakucuo dva puta; otvorio): Ivo.

IVO: Tko zove?

RADE: Ne znaš mi glasa?

IVO: Ah - da! (Izlazi.)

RADE: Jesi li se umirio?

IVO: Zar sam bio nemiran?

RADE: Ko uvijek, stari moj družo, ko uvijek. Ti se uznemiruješ, ali teško da uznemiruješ.

IVO: Misliš? (Tiho, polušutljivo): M-da... (Duboko u misli): I baš misliš, ne -

RADE (gleda ga u sanjivom ganuću): Moj družo!

IVO (tiho, brzo): Ipak si ostao. Nisam ti se odurio? A svima, svima... (Tvrđoglavo, ko u snu): Ali to je sve! To hoću. Razumiješ!

RADE (u uspomenama, komičan radi dražesti): Već onda... Bio si deran... Jedamput dobio si prvi red; ja drugi. I čekasmo profesora batinama. Ovakim. Sjećaš se? A onda istraga. Razrednik je izjavio u čudu: "Vučinić se je bunio, razumijem: dobio je drugi red. Ali vi, Mauroviću, vi!" "A ja, odgovorio si, jer sam dobio prvi, jer je g. profesor bio dvostruko nepravedan".

IVO: Da. Bili smo uvijek bundžije... Onda... Ali sada? Ti, Rade, ti -

RADE (klonuo): Ja referiram tuđe govore, ispravljam tuđe feljtone, prevodim tuđe viceve... Ja eto ne mogu naći sebe... Rade se je izgubio... Nema ga. (Tupo): A gdje je Rade? (Porugljivo): Rade! Glasa ne imade!... Rade! Sinko!

IVO (u isti čas): Rade! Sinko! (Zašute.)

RADE (slabo, spalo): Ja imam jednu satiru. Treba je samo napisati. Slušaj. - Vuk sazvaio skupštinu domaćih životinja. Sve su došle. Onda uzeo riječ sazivač. "Narode, rekao je, ti trpiš tiraniju čovjekovu. Bježi. Ostavi sve ovo. U nas je klanje, ali je sloboda, jer svi smiju klati. Dođi u šume naše, velike, duboke, slobodne šume naše". Ali tu je došao čovjek: "Uime zakona (imao je u ruci bič) raspuštam skupštinu. Domaće životinje, ropska ćud, purgarska krv, seljački narod poslušaje, samo trdoglavi magarac digao noge u zrak, bacio se poleđice i pod batinama stao vikati: "Ja protestiram!!!!"... Ti si Primorac, gdje se magareta bujno plode, pa imaš nešto od te magareće nature... Ja sam seljak, bik, što ima herkulsku snagu, a cura ga voda na uzici... Magarac uvijek bjesni, oponira. Oponira svojim intelektom... Ali kad bik pobjesni, on bjesni mišicama živine... Eto, takve smo mi pasmine... (Šutnja). A znaš, što su oni za tebe rekli?... Magare - ko magare!

IVO (udara rukom po stolu): To! To!

RADE: Pusti. Da ostaneš tu dulje, uveo bih te u naše društvo. Sve su domaće životinje zastupane. Ima volova što tegle; ovaca što bleje; konja što se kočje; pa kokoši što čeprkaju; gusaka, zaljubljenih u svoj struk; pijetlova što vode veliku riječ, jer su grlati; pseta, besposlica, aristokrata, svinja, kanoničkih, masnih, lijjenih. Svega ima naša nacionalna ekonomija.

IVO (poslušao polagani, niski njegov govor tako miran, resigniran, jednostavan; i opet se zagledao u njega i rekao napeto u jednoj noti): Ja sam te gledao -

RADE: Pa si vidio? -

IVO: Oh! (Spustio se na stolac. Pauza. Onda se pridigao srdit do očajavanja): Tko ti je slomio pero!

RADE: Iščupaše mi i jezik. (Spušta glavu na prsa. Ovratnik je u njega požutio; kravata nikad ne stoji ravno; čini se da je jedna nogavica kraća od druge, pa ko možda i pita, jesu li neravne noge ili hlače): I ja sam pisao. Rekoše mi: tako se ne piše. Govorio sam; rekoše mi: tako se ne govori. Agitirao sam; rekoše mi: tako se ne radi... Tebe ne odbiše. A ja sam mislio: Gle-daj! Da to impostiram gdje drugdje, u Parizu? ili da pišem roman iz londonskoga svijeta? Ili da karikiram Španjolca?... Sve sam tako mislio, ali više nisam pisao... Ne znam zašto, meni se sviđa jedna fraza: Život je bludilište... Prostituirao sam se ko Slavonka... Trice! Hugo je napisao "merda" i rekoše: snaga, kolosalnost, punoča. Ja sam tu riječ preveo i nazvaše čitavu moju radnju njenim imenom... Valja biti punoljetan... Samo što kod nas odlučuju još uvijek samo godine...

IVO (sijekući riječi): A zašto ne ideš na drugu poštu? Dodi sa mnom!

RADE (prodrmao se. Onijemio. Ali odmah je klonuo): Sada? (Uzdišući): Lijen sam... umoran... (Sasma drugim glasom): Kako se tu umoriš... Užasno... Od lijenosti...

IVO (u čudu, s velikim obrvama): Tu? (Pa tvrdo): Kad si bio deran, zašto si plakao?

RADE: Jer me je boljelo.

IVO: Zašto te boljelo?

RADE: Jer su me tukli. (Sastali se sve bliži u pogledu, frazi, misli. Pauza.)

RADE (u strahu): A tamo, vani, ne tuku?

IVO: Mimoilaze te.

RADE: I ti ih ne sustavljaš?

IVO: A zašto? (I opet se sreli, pa ko umorni od ovog kratkog, misaonog momenta najedamput klonuli. Pa ko otpočinuvši, Rade je nastavio pitati u znatiželji strasna čitatelja.)

RADE: Nisi došao tu počinuti!

IVO: Kad bi zapuhнула bura njihajući misli, uspavljujući nerve, znao bih leći. Slušao sam... Pričinjaše mi se da sam na domaćem ognjištu, u maminoj pjesmi... Misli se mogahu razodjeti, leći, zaogrnuti, počinuti i usnuti... Pomišljah tada na sanljivo, pospano djetinjstvo, na prvo sunce, na prvu bajku... Tad bih se uspavao...

RADE: Pa došao si na svoje ognjište, u svoju buru, na svoj krevet. Spavaj!

IVO: Bude me... Zvonjava, vozovi, kukurikanja i stjenice!

RADE: I vičeš -

IVO: - vičem -

RADE: - budan -

IVO: - i živ!

Pauza.

IVO (potiho, puno, polagano): Moja majka moli. Sva ona generacija imadaše molitvu: moral u vjeri. Grozničavi, strašni, ali strastveni moral... Izgubila je kćeri, muža... ostala s dvoje djece... vele: izgubljenika... I ona vruće moli. Vruće... Ovo je sve. Bol bez molitve ili bol bez suza ubija ili tebe ili samu sebe. Postaneš bezosjećajnik ili mrtvac... Jer nema života bez boli - nema boli bez života. Suze se teško istištu, ali se ipak istisnu i - odlane. Ne znam, jesi li kad gledao plač. Dolazi u naoblaci, podmuklo ko tutnjava, kad se nebesa grešpaju ko lice groze, srdžbe, i patnje... Kako je onda teško! Gušljivo! Steže te horizont, okolica, selo, kuća, soba, lubanja... Ovako... Da te izažme, iscijedi - ko bakalar! Što bi onda da nema pljuska, blagoslovnog, bujnog, prelivenog. Teče, kapa, udara - avetinja, grdosija, grotesknost suza... I odlane. A nebesa oživljuju u tvojemu dahu, agonija je uhvatila i opet sapu i bolest preturila krizu - (nastavlja istim tonom istu frazu): Moja majka moli i - živi. Ko starost. (Akcentujući više licem negoli gestama i riječima): U molitvi nema "moral", jer je svaka molitva nepravda. U molitvi kažeš: spasi me, jer sam grešnik. U molitvi za nevinost nema smisla, nema boli, nema života. (Prekine se načas): Dođe onda vrijeme, kad moliti nećeš i ne možeš. Kao ova generacija (zatalasa rukom po sobi uprvši je na lijeva vrata), što prolazi. Dođe vrijeme, kad dignoš moral i sniziš religiju i savjest duše zamije-

niš savješću zakona. Tiraniju oca vladom šefa - sinovsku ljubav dužnošću građanina. I sve postaje suho i sve prestaje biti vruće, jer šibu zamijeni ukor. Blaže te tuku, pa te manje boli i civiliziranije vičeš. I sve postaje mlako... Jer ova generacija što prolazi osjećala bi batine, kad ih ne bi ukinuli, jer ova generacija što prolazi, ne osjeća ukor šefa, dok ga opravdava. Jer, jer - ova generacija što prolazi, stidi se molitve majčine, ljubavi Turgenjeva i ridanja Dostojevskoga... Jer nema strasti u dužnosti, ni u životu morala... i onda, vidiš - (približio se sasma Radi) - ja sam joj htio dati vatru, strast, narav... Onaj deran bundžija, zemljak magarećih protesta i - ribarske psovke... Oni - naši ribari - one ispucane garave puti - one ispržene oči... Jesi li ih vidio, kad idu na lovinu zazivajući boga. Mole! Pa kad se vrate praznoruki, prevareni, gladni - samlješe božanstvo zubatim kletvama! Šta li postane molitva u strasti onih pasjih, rdavih, stisnutih zubi! Reže. Grizu. I molitva bude psovka! Jer tamo je more - sanljivi romantik, obojani fantast, idealno gladak i - onda - naturalist, rugoba, kvrga - psihički dekadent, intelektualni rebel i seksualni sadik! (Sve više, izgubljenije, ekstatičnije, gdje lice biva riječ, riječ organizam, organizam duša): Ah, jesam Hrvat, jesam! Jer hrvatstvo je rodilo psovku, a psovka sam ja! Uzmite mi nju i uzeste mi jezik! Učinite me zadovoljnim i učiniste me poturicom! Dajte mi poštu, slavu i honorar i učiniste me nemogućim! Dignite mi spomenik i - bit ću mrtav, mrtav, mrtav! (Nije vikao, ali to je bila svejedno vika, preko glasa, preko grla, preko sluha. Zato je zašutio kao omamljen i okrenuo pleća publici.)

RADE (još klonuliji, turobniji, spaliji, poravnao kravatu, izvukao cigaretu, smekšao je i opet turio u džep): Da. (I opet izvukao cigaretu i zamišljeno pogledao u nju, mršavu ko njegova noga koja pravi jame na hlačama): Puši.

(Ali tu se na stubama začula trka, brzo, žurno, nespretno, pa odmah zvonce.)

RADE: Zvone to u tebe?

IVO: Čini se. (Polazi na srednja vrata. A tamo isto onako brzo, žurno i nespretno glasovi, dok ih ne sredi vika jednog jedinog, neugodnog organa. I odmah ispao ružniji, nervozniji, dlakaviji): Dolaze, znaš! Dolaze građani, patriote, vjernici da mi odgovore na sve. Na sve.

RADE: Dolaze? Tko? Što?

IVO: Narod dolazi! Hoće da odgovori. Moj narod! Moj narod! (I otvorio prozor. Daleki žamor u polumraku, što biva bliži ko ova noć, masa se spušta sve gušća u mraku, što je navješta, predvodi i draži; on, vjesnik s nebesa, bez lomače u oblačnoj atmosferi. A bura je već odavno utihnula. Zato se je oglasilo ljudstvo): Dolaze! Gle ih! Moj narod, moj narod!

RADE (i on se nagnu na prozor; i Majka je došla; i ona se nagnula, i jedna bosonoga djevojka - sve se to nagnulo gledajući, čekajući, dršćući): Povucite se natrag! Natrag! Proći će. Tako oni prolaze... (A žamor postaje vika): Ne bojte se.

IVO (uhvatio se prozora, histerično, očajno): Pusti! Hoću da vidim! Došao sam da vidim - ljude. Evo ih... (A vika postaje poklik "Dolje! Izdajica! Dolje!". A tamo majka zovući sina pres-trašenim pogledima - i boga mokrim rječetinama - i djevojka s nabuhlim sisama, sa strelovitom sapom - i Rade umirujući njih, sebe, njega - i Ivo, prikovan za prozor, upiljen, ukočen, hipnotizovan u mrki, tamni, šumoreći prizor - Pa oni isti "Dolje! Poturica! Prodajnik! Fuj!" - I mrak što se bliža, i noć što pada, i tmina što se gomila. Sve je to počelo postajati sve brže tijelo na strmini, ko draži u ljubavi... I Ivo, odmah, letimice, otimljući se rukama, molbama, zaklinjanjima - pokazavši najprije lice svečano do besvijesti, blijedo do majestoznosti - i oči raskolačene od groznice, i usne u drhtavici delirija - strgnuo Velikana sa zida i štropoštao dolje, niz prozor, na glave, šešire, batine - Pa isto onako lako, sklisko, plesački skočio u drugu sobu, povukavši za sobom svu onu za-

prepaštenost i uvjeravanje - i za tren, sred rastućih grla, mišica i batina ispaao iz one sobe s propelom, sam ostavivši tamo krik - jedan izolirani, osudni. I već onda, kad je spustio sintezu, prošlost, život, svetinju svoje kuće, ognjišta i grude na uzavrele, kipuće, zapjenjene usnice, ruke i mozgove - tresnulo je nešto gluho, tupo, mrtvo... ko leš... suher... klada - za onim poluotvorenim vratima. Ali on je ostao derući se iz svega grla, dok ga ne pomaknu jedan kamen natrag... Pa sva ona vika ko da je odmah dogorjela... Zatvorio prozor... I ko da je sve svršilo... Tišina je stala urlati... Zato je zatvorio oči... A tamo iz one sobe - najposlije, za duge, mučne, zloguke pauze - gotovo nestrpljivo čulo se jecanje. Ko zvonce. Ko izgubljeno janje... Nalik na bekanje umiljato, naivno i ugodno. Ali tišina urlikaše još. Činilo se da ono čupa svoje zauzlane kose, da udara u svoje vazdušno srce. A Ivo ko da ga vuče nevidna, strahotna, prozirna, prazna ruka, ne, prst dugi, razvučeni, simbolički - pošao u onu sobu. I odmah - tišina se umirila: To je riknuo nemir, prokletnik, Ivo! O! I ko da si vidio zub, što je zagrizo u onaj prst; zub kratki, jezgroviti, ljudski. - U onaj prst dugi, prazni, simbolički...).

RADE (izašao ogladnio, umoran, žedan; stisnuo glavu, stisnuo ramena, stisnuo oči).

IVO (i on je izašao s jednom usnom širokom, spljoštanom ko samun, i s očima skupljenim u dvije zgrčene pesti... A u hodniku koraci - ali ne ko prije - sve polaganiji, sve tiši, sve stegnutiji... Sve je potrajalo dugo... Onda je došao u većem strahu negoli boli).

JOSO (tih, gutajući, suzdržavajući, plazeći): Šta si učinio?... Šta si učinio?... Susjedi dolaze. Pitaju: Kako?... Bile su demonstracije, da, pa - Sve hoće da zna! Oh! Sada! Sada! Sada! Brate! Sada! Bar sada... umij govoriti drukčije... Umij... Budi jak!... Budi jak!... Bar sada! Jer... jer... slušaj... jer valja reći... da ju nije ubilo... ono... Ono... što si ti... Valja reći... bar sada... bar sada... Ubio ju - strah... valja reći... valja -

IVO (okrenuo se i primio brata za prsa, ali ga odmah pustio. One pesnice očne postadoše još zgrčenije... Oni ih ne vide. Njegove se oči ne vide: one su šaka).

JOSO (izašao).

RADE (tajanstveno): Sada dolazi mir, počivanje i san... (A onda obuhvatio svog starog druga): Prijatelju! Prijatelju! (I tiho, zaplakano, kratko): Sve je prošlo... Ruševine... Ubio si sve. (Trese ga): Tvoja je majka mrtva! Htio si ubiti vjeru u njoj, a ubio si je u svojim... (Podlo u boli i žalosti): Zašto je puzao tvoj brat? Zašto je molio? (Pogaženo, izgaženo, pregaženo): Tvoj te je učenik molio... Kao boga... molio... (Sve podlije, izgaženije, niže gdje bol prelazi u smijeh, potištenost u rug): I u sebi si ubio... Nju si ubio... Psovku... Počivanje i za tebe... I za tebe. (Porugljivo, besvijesno, gluho): Zašto šutiš? Ko ti je iščupao jezik?

IVO (nije se oteo svojem starome drugu, jer ovaj se je skliznuo s njega sam; samo one pesnice, one oči, još tvrđe ko grč, još zgusnutije ko bol, još teže ko led - stadoše drhtati - drhtati sve pjanije, sve luđe, sve deliričnije i on ga je uzeo gurati, gurati, uvijek gurati): Ja! Ja! Ubio! Prsti! Milijun ruku! Jedan prst! Upiri! I ti! Kad se lubanja ne mijenja! Ne! Jer je bezvjerstvo ubilo čovjeka - spavajte vi! (Gurajući ga sve dalje, ne znajući ni sam kamo, kuda i zašto): Ali ja se tek budim! Jer je religija ubila majku, zastrašila svjetinu i rastjerala učenike! Jer ja tek počinjem psovati! Ja Krist! Ja propeti! Ja uskrsl! Ja jedini! Ja sam! (Pa došao do zida i ko da gura i zid i cijelu kuću, cijelu domovinu, cijelo čovječanstvo: sve trgatiye, sve ranjavije, sve trnovitije): Jer zločinstvo zvijeri izaziva zločin čovjekov! Jer zločinstvo derana izaziva zločin muža! Jer zločinstvo glupana izaziva zločin umnika! (I onda ko da je zaglibio i ko da izvlači svoje svete pesnice iz blata grko, teško, izmasakrirano): Ja tužilac! Ja svjedok! Ja sudac! (Još teže, još ubitije, još grče): Fiškali!

I uto - ko da je sve svršilo. I ko da već sve prikriva rukama pogled... Ko da je drmnuo zastor... Ili da je drmnula bura što se je stala javljati najprije lagano, pretrgano, ugađajući... pa sve glasnije,

Janko Polić Kamov: Na rođenoj grudi

sve potpunije, sve sigurnije... Ili ga drmnuo klimavi korak staroga druga, pod kojim škrinuše daske... Ali tišina ne drečaše; tišina ne mogaše drečati. Jer ju je blažila ona bura... Ona bura!... Blažila i mrak, noć, crninu - sve ono gusto, duboko, slijepo - sve ono progutano, umrlo, crklo... Gladila i onog čovjeka što drhtaše još ko smeće na vjetru, ko živo na mrazu, ko krv na hridi... Gladila ga, jer je zajecao... Jer ga uspavljivaše probuđena bura... Jer ga uspavljivaše usnuli narod... I on se je digao... Digao nalik struni s hiljadu glasova u jednom drhtaju... Jer ga bura uspavljivaše... Uzeo šešir, uzeo prtljagu, uzeo kabanicu... I izašao... Ali kako je ostavio vrata sobna otvorena otvorivši i donja udario jedan nenadani, nestrpljivi, srditi zamah vjetra i zalupio s njima silovito... Ko plaćući od - srdžbe.

Konac

Venezia, 11. III. 1907.

Rječnik

bigotan - vjerski zatucan, pobožan;
licemjerman

de mortuis... (nihil nisi bene) (lat.) - o
mrtvima sve najbolje

ignorant (lat.) - neznalica
izviksan (njem.) - ulašten, izglančan,
sjajan

jektikav (grč.) - sušičav, tuberkulozan

kadaver (lat.) - mrtvo tijelo, leš
kapral (tal.) - vojni čin: kaplar, desetnik
komers (franc.) - svečana zabava, gozba
konfekt (tal.) - konfet, slatkiš, bombon

Leopardi, Giacomo (1798-1837) - jedan
od najvećih predstavnika talijanske i
europske lirike u razdoblju romantizma

majestoznost (lat.) - veličanstvenost

protoplazma (grč.) - tekućina u živoj
stanici

rebel (lat.) - pobunjenik, buntovnik

sadik - sadist, osoba koja uživa u muče-
nju drugih ljudi

samun (tur.) - somun, okrugli kruh

sekser (njem.) - sitan novac u Austro-
Ugarskoj, 6 krajcara, kasnije 20 filira